

I S T O R I E

ALBEȘTI (JUD. MUREȘ) ÎN DOCUMENTE MEDIEVALE. SECOLUL AL XIII-LEA

ADRIAN N. ȘOVREA

I. Introducere

Studii asupra evoluției istorice, sociale și culturale a Albeștiului au fost cuprinse în mai multe monografii¹. Principalele surse cu privire la mențiunile Albeștiului sunt în colecția „Documente privind Istoria României. Seria C. Transilvania” (mai departe DIR C), care conține documente apărute între anii 1075-1350. Pentru articolul de aici e vorba de „Veacul XI, XII și XIII vol. I (1075-1250)” apărut în 1951 și „Veacul XIII vol. II (1250-1300)” apărut în 1952. Pentru următorul secol (nu e cazul aici) sunt „Veacul XIV vol. I (1301-1320)” apărut în 1953, „Veacul XIV vol. II (1321-1330)” în 1953, „Veacul XIV vol. III (1331-1340)” apărut în 1954, și „Veacul XIV vol. IV (1341-1350)” apărut în 1955. Aceste documente sunt traduse în limba română fără să fie arătată și transcrierea în limba latină, ceea ce nu se mai întâmplă în „Documenta Romaniae Historica. Seria C. Transilvania” (DRH C). Documentele acoperă secolul al XIV-lea și au apărut în perioada 1351-1385 fiind transcrise atât în latina medievală cât și traduse în limba română. Până în prezent au fost grupate în 7 volume: vol. X (1351-1355) apărut în 1977, vol. XI (1356-1360) din 1981, vol. XII (1361-1365) din 1985, vol. XIII (1366-1370) din 1991, vol. XIV (1371-1375) din 2002, vol. XV (1376-1380) din 2006, vol. XVI (1381-1385) din 2014.

Unde a fost cazul, în privința transcrierii în latina medievală au fost consultate „Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen” (mai departe Ub), volumul I: 1191-1342 din 1892. Pentru secolul următor (nu e cazul aici) volumul II: 1342-1390 din 1897 și volumul III: 1391-1415 din 1902. O altă colecție cu documente ce conține transcrierile din latina medievală se găsește în „Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki” (mai departe Hurmuzaki), apărute la București în 1887 (vol. I) și 1890 (vol. II).

Au fost consultate volume ce conțin istoricul localităților în privința mențiunilor în fiecare an, pe baza documentele cunoscute la un moment dat,

---

¹ Michael Kroner, Rosemarie Ludwig, *Weißkirch. Eine siebenbürgische Gemeinde an der Großen Kokel*, Nürnberg, 1977; Alina (Muntean) Ene, *Roata vieții. Monografia comunei Albești, județul Mureș*, București, 2008; Eronim Șuteu, *Realități și date despre Albești (județul Mureș)*, Cluj-Napoca, 2012; Máthé Attila, *Fehéregyháza története*, Tg-Mureș, 2018.

precum Coriolan Suciu, „Dicționar istoric al localităților din Transilvania”, București, 1966 și Ernst Wagner, „Historisch-Statistischen Ortsnamenbuch für Siebenbürgen”, Köln-Wien, 1977.

Volumul, Szábo M. Attila, „Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára (Dicționarul istoric și administrativ al localităților din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș)”, Miercurea Ciuc, 2003, aduce la zi toate mențiunile în ani a localităților din Transilvania și spațiul vestic al României².

II. Contextul istoric al secolului al XIII-lea în Transilvania

În 1204 regele Emeric al Ungariei (1196-1204) moare fiind urmat de fiul său de numai 4 ani Ladislau al III-lea. Acesta însă moare în Austria, fiind urmat de unchiul său Andrei al II-lea (1205-1235). Domnia lui Andrei al II-lea este marcată de evenimente semnificative: participă la cruciada a V-a (1217-1221), semnează în 1222 bula de aur a nobilimii, în 1224 semnează diploma de aur a sașilor și îi aduce pe cavalerii teutoni în Țara Bârsei (1211-1225).

Pe timpul regelui Bela al IV-lea (1235-1270) are loc marea invazie mongolă (1241-1242). Dezastrul provocat de invazie în Transilvania este relatat de călugărul Rogerius³. Documentele de după invazia mongolă amintesc depopulări de sate: Veza, Mănărade (de pe valea Târnavei Mari), Hașag, Ruși (de pe valea Vișei)⁴ ș.a.

Încă de pe timpul regelui Andrei al II-lea în Transilvania este introdusă demnitatea de **duce al Transilvaniei** atribuită primului născut al regelui Ungariei: ducele Bela (1226-1235, viitorul rege Bela al IV-lea) și ducele Ștefan (1257-1258 și 1261-1270, viitorul rege Ștefan al V-lea). În perioada în care Ștefan a renunțat la demnitatea de duce al Transilvaniei pentru cea de duce al Styriei (1258/1259-1260) în contextul războiului cu Boemia, în Transilvania responsabilitățile funcției de duce au fost date demnității de **ban al Transilvaniei** (1258-1261)⁵.

În 1260 are loc o nouă invazie mongolă în Europa centrală. Hoarda mongolă pătrunde în Transilvania și Ungaria, fiind devastate în același an

² <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/ErdelyHelysegnevTar-erdely-bansag-es-partium-torteneti-es-kozigazgatasi-helysegnevtara-1/>

³ G. Popa-Lisseanu, *Cântecul de Jale de Rogerius*, în *Izvoarele istorie românilor*, vol. V, București, 1935.

⁴ DIR C (1251-1300), p. 51-52.

⁵ Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, 2003, p. 101 și 106-107; DIR C (1251-1300), p. 33-34 (doc. 30); Ub I, p. 85-86 (doc. 95).

Polonia, Lituania și Prusia, iar în 1258 cnezatul de Halici fusese readus sub autoritatea mongolilor. De data aceasta invazia este respinsă, iar pagubele provocate de invazie sunt cu mult mai reduse.

Pe timpul voievodului Transilvaniei și comite de Solnoc* Nicolae Gutkeled (1265-1270) este introdusă demnitatea de **vicevoievod** ce o înlocuia pe cea de *viceiudex wayvode* (vicejudecător al voievodului)⁶.

După încoronarea lui Ștefan al V-lea ca rege în 1270 demnitatea de duce al Transilvaniei este înlăturată. Ștefan va duce o politică centralizatoare pentru a aduce sub control întreg regatul aflat acum pe o pulbere gata să explodeze întrucât colaboratorii fostului rege Bela al IV-lea erau în exil, dar în expectativă, așteptând momentul prielnic în care să-și recâștige pozițiile politice. Ștefan moare în 1272 lăsând regatul în mâinile unui rege tânăr, iar marile familii reintră în scena politică a regatului.

Primii ani din domnia regelui Ladislau al IV-lea (1272-1290) au fost marcați de revolte a nobilimii încheiate în 1274 cu victoria Csák-ilor. În 1277 are loc revolta săsească condusă de comitele Gaan din Ocna Sibiului îndreptată împotriva Csák-ilor și a aliaților acestora.

Asasinarea lui Ladislau al IV-lea în 1290 de către membrii ai familiei Borșa l-a adus pe tron pe Andrei al III-lea Venețianul cu sprijinul arhiepiscopului Lodomierus. Andrei al III-lea (1290-1301) se înrudea cu casa arpadiană pe linie maternă. La 1298 regele acceptă „constituția” clerului, baronilor și nobililor din regatul Ungariei⁷.

La Alba Iulia în 11 martie 1291 este inițiată de rege o adunare (congregație) în contextul tendinței de autonomie a *regnum Transilvaniae* în vederea impunerii legilor regatului în Transilvania și a reducerii autonomiei acesteia, adunare la care participă și români. În ultimele două decenii ale secolului al XIII-lea Transilvania era văzută ca un *regnum* fiind singura regiune a regatului Ungariei cu acest statut⁸. *Regnum Transilvaniae* este descrisă de

---

* Comitatul Solnoc era o unitate administrativ-politică specifică regatului Ungariei și întinsă în partea de nord a Transilvaniei și a Crișanei, de la Tisa în vest până la districtul Bistrița în est, între Satu-Mare la nord și Bihor și Crasna la sud. Ulterior se va divide în trei unități: Solnocul Exterior, de Mijloc și Interior. În Transilvania va fi Solnocul Interior (sau Dinlăuntru) cu capitala la Dej. Divizarea comitatului are loc cândva în a doua jumătate a secolului al XIII-lea (Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. IV, Cluj-Napoca, 1989, p. 123-124).

⁶ Tudor Sălăgean, *op. cit.*, p. 141; DIR C (1075-1250), p. 310 (doc. 259); Ub I, p. 66-68 (doc. 75).

⁷ DIR C (1251-1300), p. 443-453 (doc. 496).

⁸ *Ibidem*, p. 235-251.

istorici ca fiind o formațiune statală autonomă, cu propriile instituții, propriile legi, o comunitate legală și condusă de un voievod⁹.

Cumpăna dintre milenii este marcată de ascensiunea și decăderea voievodului Ladislau Kán (1294-1315).

III. Populația Transilvaniei

Maghiarii formau o societate complexă în cadrul voievodatului Transilvaniei. Aflați în rândul oamenilor liberi din regat această societate era formată din castrensi (*cives, civiles, castrenses*) și iobagii castrelor (*jobagiomes castri*). Castrensi erau servitori ai regelui, trăiau în propriile sate, se ocupau cu agricultura și posedau în obște pământul satului, fiind împărțiți în centurii (*centurionatus*). Printre oamenii liberi erau și udvornicii, dar inferiori castrenșilor și iobagilor, lipsindu-le anumite drepturi¹⁰. Marile familii maghiare, ale căror origini se trag din timpul regelui Ștefan I și poate chiar de la cucerirea Pannoniei, alcătuiau marea nobilime ce ocupau marile funcții demnitare laice ale regatului (palatin, voievod, comiți ș.a.) și chiar și clericale (dar nu întotdeauna). Marea nobilime era prin urmare cea care controla politic regatul, iar mica nobilime cea care se ocupa de administrarea provinciilor, cetăților, orașelor, satelor la nivel local.

Românii din Transilvania au devenit populație de graniță fiind organizați în autonomii teritorial-politice ce vor fi treptat suprimate. Deși în secolele XII-XIII românii sunt menționați în congregațiile Transilvaniei, treptat vor fi excluși din acestea, pe motive religioase și politice¹¹. În documentele medievale ce s-au păstrat românii sunt menționați în diferite ipostaze (vezi anexa 4): aduși pe moșii ca și coloniști fiind scutiți de taxe și impozite (1276, 1292, 1293); implicați în armata ofensivă a armatei maghiare; pomeniți cnezi (1263); statut de oameni privilegiați (1224, 1291); deposezați de pământ (1223, 1288); stăpâni de pământuri (1223, 1252) ș.a.

Secuii au avut un rol militar bine determinat: erau ariergarda și avangarda armatei maghiare. Pe timp de pace aveau rolul de păzitori ai granițelor regatului maghiar, de aceea grupuri de secuieți se găsesc în comitatele de margine Sopron, Zala, Baranya, Ugocsa, Szabolcs și Bihar, iar după așezarea lor în Transilvania în sud-estul acestei regiuni în scaunele secuiești, Odorhei (Telegd), Seps, Kezdi

⁹ *Ibidem*, p. 241; Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. I, p. 186-195 și vol. IV, p. 421-426.

¹⁰ Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale (895-1526)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2011, p. 95-115.

¹¹ Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și imperiul mongol*, București, 1993, p. 144-145.

ș.a. Societatea secuilor era una gentilică, iar din punct de vedere militar, în secolul al XI-lea erau organizați în comitate de graniță conduse de comiți de cetăți graniță, iar rolul de apărători ai granițelor oferea avantaje comerciale însemnate. Așezarea secuilor în sud-estul Transilvaniei se petrece undeva „la coticura secolelor XII-XIII sau la începutului secolului al XIII-lea”¹², după ce în prealabil pe parcursul secolului al XII-lea după inițiativele regilor Ladislau I (1077-1095) și Coloman I (1095-1116) în urma cărora regatul maghiar se extinde în Transilvania dincolo de valea Mureșului în centrul și sudul Transilvaniei, grupuri de secui au fost așezați în zona Sebeș-Gârbova-valea Secașelor și pe valea Târnavei Mari¹³. Controlul regelui asupra comunităților de secuii se făcea prin comitele secuilor, cu prima menționare a acestuia la 1235¹⁴, dar această funcție a fost adesea desființată, ea reapărând în momentele de criză ale regatului, precum în 1291 și apoi la începutul secolului al XIV-lea.

Coloniștii sași au fost așezați în sudul și nordul Transilvaniei în mai multe etape. O colonizare masivă a avut loc pe timpul regelui Geza al II-lea (1141-1162) în ceea ce va fi prepozitura Sibiului și cuprindea capitlurile Sibiu, Nocrich și Cincu (Altland). După 1241 are loc colonizarea de pe Târnava Mare. Instalarea de oaspeți germani în zona Sighișoara, în bazinul Secașelor și în teritoriul dintre cele două Târnave s-a desfășurat în ultimele decenii ale secolului al XIII-lea¹⁵.

Printre coloniști se numără și cavaleri numiți în documentele medievale *milites*, precum a fost Johannes Latinus. Mai târziu, acești *milites* se confundă cu titulatura de *comes* din care vor face parte și greavii. Elita politică a sașilor poartă în documente titulatura de *comes* (comite), fiind transmis pe cale orală sub numele de *gereb* (în maghiară) și *Gräf* (în germană). În 1364 reiese sinonimia celor două cuvinte comes-greb: „comes vulgo greb”¹⁶ (n.m. comite numit greav).

Elita coloniștilor germani cunoaște un avânt după 1267 în urma războaielor civile dintre ducele Ștefan și tatăl său regele Bela al IV-lea. Pentru serviciile aduse în campaniile din războaiele civile, Ștefan donează proprietăți funciare celor loiali printre care și o seamă de greavi sași. Aceștia devin

¹² Gyula Kristó, *Ardealul timpuriu (895-1324)*, Szeged, 2004, p. 215.

¹³ Adrian N. Șovrea, *Secuii de pe valea mijlocie a Târnavei Mari (secolele XII-XIII)*, în *Collegium Mediense*, XII, Mediaș, 2022, p. 11-19.

¹⁴ Gyula Kristó, *op. cit.*, p. 215.

¹⁵ Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992, p. 131-170; Tudor Sălăgean, *op. cit.*, p. 284-285.

¹⁶ Ub I, doc. 804; DRH C, vol. XII, doc. 234; Maria Crîngaci Țiplic, „*Oaspeți germani*” în sudul Transilvaniei. *Istorie, arheologie și arhitectură (secolele XII-XIII)*, București, 2011, p. 53.

proprietari de moșii funciare asemănător nobilimii, ceea ce îi încadrează între nobilimea mică și mijlocie. Astfel greavii sași devin servitori regali, au dreptul de a purta titlul de *comes*. Aceasta presupunea pe lângă dreptul de a deține proprietate funciară înafara comunității rurale și drepturi precum comerț pe distanță lungă, morărit, de a deține heleștee. De asemenea au dreptul de judecată a unor pricini mai grave din comunitate și de a ridica donjoane sau fortificații cu turn locuință (ex. Albești, Axente Sever, Ațel, Călnic, Gârbova, Ruja ș.a.)¹⁷.

IV. Albeștiul în documente medievale din secolul al XIII-lea

1.Documentul din 1231

Prima menționare a Albeștiului este legată de un document emis la 1231 de către ducele Bela, fiul regelui Andrei al II-lea¹⁸ și adresat lui Corradus și Daniel, fiii lui Johannes Latinul, dar și locuitorilor din Opold (cel mai probabil Apold).

Pentru loialitate lor, ducele Bela (viitorul rege Bela al IV-lea) anulează o serie de taxe datorate regelui Andrei al II-lea lui Corradus și Daniel, care erau la acea vreme proprietari peste „*villam Albae ecclesiae, villam Homuspotoc, villam Sarpatoc, villam Latinam*”¹⁹. Astfel sunt anulate taxele pe care cei doi trebuiau să le dea pentru cele patru sate strângătorilor de dări a regelui și totodată și darea datorată sibienilor. Singura lor taxă rămânea către Bela anume „trei fertuni de aur pe an”, dar „pentru această plată îi scutim pe oamenii lor de orice alte sarcini” și „atunci când el sau fiii lui pleacă la oaste, amintiții bani strânși din dare să se întrebuițeze în folosul lor”. În aceeași situație erau și locuitorii satului Opold.

În același document mai aflăm că frații Corradus și Daniel sunt cavaleri (*milites*) și sunt considerați ca fiind sași (*Saxones*) din Transilvania („*fideles et dilectos milites Saxones Vltrasiluanos Corradum et Danielem filios Johannis Latini*”), cu îndatoriri militare față de regele Ungariei.

În acest document Albeștiul este menționat ca *villa*, adică sat, iar Corradus și Daniel sunt proprietari peste tot satul.

2.Documentul din 1257

La 1257 Ștefan ducele Transilvaniei, fiul regelui Bela al IV-lea, care are același drepturi ca și tatăl său pe când era duce al Transilvaniei, întărește scutirile primite de Corradus și Daniel. Cel mai probabil Corradus era decedat

¹⁷ Maria Crîngaci Țiplic, *op. cit.*, p. 59-60.

¹⁸ Hurmuzaki, I (1199-1345), p. 120-121.

¹⁹ Ceea ce sunt astăzi: satul Albești, satul Vânători, satul Șapartoc, satul Văleni.

la acea vreme întrucât scrisoarea este adresată lui Gyanin, fiul lui Corrardus, și lui Daniel, fratele lui Corrardus, fiul lui Johannes Latinul. Albeștiul nu este menționat direct în acest document, fiind o reconfirmare a privilegiilor din 1231 și astfel consider că este o menționare indirectă a Albeștiului.

3.Documentul din 1299

Un document de la 1299²⁰ amintește de un Petru, comite de Alba ecclesia (*comitis Petri de Alba ecclesia*)²¹. Maria Țiplic spune că este vorba de Albești²². În alte surse precum monografiile Albeștiului și în DIR acest document nu este semnalat.

Documentul de la 19 iulie 1299 este un raport al comitelui* Weynrich și al comitelui Petrus de Daia către capitlul de Alba Iulia privind o înțelegere între banul* Simon/Symon/Simion (mai departe Simon) și comitele Nicolaus de Apold cu privire la moartea comitelui Petrus de Alba ecclesia²³. Documentul mai arată implicarea comunității secuiești în acest proces, care și-a dat consimțământul privind înțelegerea dintre banul Simon și comitele Nicolaus de Apold. În urma înțelegerii banul Simon returnează bunurile furate și plătește o amendă de 25 de mărci, un cal tânăr sprinten pentru călărie cu scut și mantie²⁴.

Asasinarea lui Petru de Albești s-a petrecut într-un context mai larg în urma unei revolte în care fiul banului Simon, anume Ioan, împreună cu alți 25 de nobili au jefuit și au dat foc la 5 sate. Pentru aceste fapte Ioan și cei 25 de nobili trebuie să plătească daune de 100 de mărci fiecare.

În privința comitelui Weynrich, o altă menționare a lui este într-un document considerat un fals sau neautentic. Data emiterii este la 1280 și în el

---

²⁰ Autorii „Urkundebuch” au datat documentul la 1300, însă acest an a fost revizuit pentru 1299 în două studii: Jakó Zsigmond, *Erdélyi okmánytár I. (1023-1300)*, în *Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok*, 26, Budapest, 1997, p. 324; Adinel Dincă, András W. Kovács, *Ergänzungen und Berichtigungen zum ersten Band des siebenbürgisch-deutschen „Urkundenbuchs”. Konkordanztabelle mit dem „Codex diplomaticus Transsylvaniae”*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 1-2, 2007, p. 127-150.

²¹ Ub I, p. 217-218 (doc. 288); EO I, p. 324 (doc. 578).

²² Maria Crîngaci Țiplic, *op. cit.*, p. 140.

* Demnitatea de comite este dată doar unui nobil. Comite poate fi palatinul (șeful cancelariei regale), conducătorul unui comitat, dar și proprietarul unui sat sau a unei moșii.

* Demnitatea de ban este dată de rege unui nobil pentru a conduce regiuni de la granița regatului aflate într-o stare de conflict (intern sau extern) având putere deplină asupra tuturor categoriilor sociale privilegiate și asupra altor demnități locale.

²³ Ub I, p. 217-218 (doc. 288); EO I, p. 324 (doc. 578); Maria Crîngaci Țiplic, *op. cit.*, București, 2011, p. 140.

²⁴ Ub I, p. 217-218; Jakó Zsigmond, *op. cit.*, p. 324.

apare menționat sub numele latinizat de Winricus. În același timp, documentul de la 1280 amintește de castrum Sex, adică de Sighișoara. Datorită suspiciunii de **fals** al documentului din 1280, prima menționare sigură a Sighișoarei e totuși de la 1298. În același document de la 1280 apare și Petrus de Daia (*Dalia* în text).

Acest Petrus de Daia este menționat indirect în alte două documente de la 1322 și 1329. Documentul de la 1329 amintește de Andrei și Bartolomeu, fiii lui Petru de Daia, care cer recunoașterea documentului de la 20 aprilie 1322²⁵ prin întărirea privilegiului cu pecetea regelui²⁶. Contextul în care este menționat acest Petru de Daia este alături de Wythk de Sighișoara, prin urmare chiar dacă este vorba de proprietari mai sud-estice precum Grânari, Petru ținea de Daia de lângă Sighișoara.

În privința lui Nicolae de Apold este ridicat un semn de întrebare în dreptul Apoldului ca fiind localitatea de azi de lângă Sighișoara sau este una dintre localitățile de lângă Miercurea Sibiului, Apoldul de Sus sau Apoldul de Jos? La 1339 fiii lui Nicolaus de Apold ridică din nou pretenții asupra Albeștiului ca moștenitori. În DIR este arătat că e vorba de Apoldul de Sus. Însă contextul este diferit fiind implicați membri ai comunităților de lângă Sighișoara, excepție banul Simon. Prin urmare, așa cum consideră și Maria Țiplic²⁷, este vorba de Apold de lângă Sighișoara, fiind vorba de stăpânul acestui sat.

Nicolae de Apold și Petru de Albești pot fi rude, dacă nu chiar frați sau Petru este unul din fiii lui Nicolae, altfel nu se explică de ce despăgubirile sunt către Nicolae de Apold. Nu sunt însă documente care să demonstreze această rudenie. Cu altă ocazie într-un articol următor o să vedem că în secolul al XIV-lea are loc un proces între pe de o parte fiii lui Nicolae de Apold, anume Solomon, Petru și Nicolae și pe de altă parte nepoții lui Wyche de Sighișoara, anume Ion, Nicolae și vărul lor Ștefan asupra dreptului de proprietate asupra moșiei Albești a celor din urmă²⁸. Acest Petru nu poate fi același din 1299.

Cine e acest Simon/Symon/Simion ban? Într-un document ulterior, de la 1317, regele Carol Rober de Anjou menționează că l-a „primit iarăși în cetatea și în rândurile credincioșilor” săi slujitori pe banul Simon. Regele îi anunță pe juzii, comiții și alți slujbași regali, dar și pe sași și alți oaspeți din Mediaș să apere și să ocrotească moșiile Almaș, Dârlos și Șmig, aflate sub ocrotirea regelui

²⁵ Ub I, p. 362-363 (doc. 392); DIR C (1321-1330), p. 38-39 (doc. 90).

²⁶ DIR C, 1321-1330, doc. 530, p. 271.

²⁷ Maria Crîngaci Țiplic, *op. cit.*, p. 144.

²⁸ Ub I, p. 484-485, 490-491, 497; DIR C (1301-1320), p. 420, 433, 501; Ub II, p. 25-26, 26-27.

precum și alte moșii ale lui Simon ban. „De asemenea, voim ca orice oameni de stare slobodă care ar dori să se așeze pe pomenitele moșii, să se poată aduna slobod și să stea acolo netulburați sub osebita noastră ocrotire. Și voim ca acestea să fie vestite prin piețe și prin locurile obștești”²⁹. Între anii 1212-1214 a fost un Simon, ban de Croația, Slavonia și Dalmația, din neamul Kačić (Kacsics), care a fost implicat în asasinarea reginei Gertrude de Merania (1213). Ultima menționare a acestui Simon este la 1228. I-a avut ca fii pe Ioan/Janos și pe Simon (menționat prima dată la 1271)³⁰. Prin urmare acest Simon de la 1299 este fiul lui Simon ban a cărui demnitate a fost moștenită oral și nu de facto de Simon, fiul. În această perioadă, din ceea ce am cercetat până în prezent, nu a deținut un alt Simon demnitatea de ban al vreunei regiuni din regatul maghiar.

În document Albeștiul apare ca Alba ecclesia și arată că Petru este comitele acestui sat sau mai degrabă a unui domeniu ce cuprindea și un sat în care locuia o comunitate peste care Petru era stăpân, iar domeniul și satul în proprietate sa.

V. Un document de la 1297 ce pomeneste toponimul Feyregház

Într-un document de la 1297 compus din trei scrisori din care una emisă la 24 februarie 1297 de către regele Andrei al III-lea și adresată fraților cruciferi în care cere acestora să verifice situația juridică a două moșii numite Feyregház și Heen pe care le dorește magistrul Ákos și care sunt „quasdam terras vacuas et habitatoribus destitutas”, adică deșarte și nelocuite³¹. O alta emisă la 7 martie în care este răspunsul fraților cruciferi la cererea regelui Andrei al III-lea din 24 februarie și în care aceștia arată că cele două moșii sunt fără stăpân și o a treia scrisoare emisă la 18 aprilie inclusă în acest document în care regele confirmă donația către magistrul Ákos.

Documentul este tradus în DIR unde fiecare scrisoare este individualizată, fiind astfel împărțită în trei documente și în care autorii au considerat că este vorba despre localitățile Viscri (Feyregház) și Hendorf, adică Brădeni (Heen). Toponimul Feyregház mi-a atras atenția, ca de altfel și lui Máthé Attila³², care a considerat că e vorba de Albești și nu de Viscri. Pe aceeași bănuială am mers și eu întrucât alte două toponime din text Heen și Crysium, adică ceea ar fi astăzi

²⁹ UB I, p. 321-322; DIR C (1301-1320), p. 272.

³⁰ La 1296 un Simon ban este amintit în documente. Jakó Zsigmond, *op. cit.*, p. 307-309; dinastia Simon ban la Karácsonyi János, *A magyar nemzetségek. A XIV század közepéig*, vol. II, Budapest, 1900, p. 271-272.

³¹ Fejér, VI, 2, p. 79-82; DIR C (1251-1300), p. 430.

³² Máthé Attila, *op. cit.*, p. 16.

Brădeni (mai demult Hendorf) și respectiv Criș sunt în apropierea localității Albești. Astfel exista o mare posibilitate ca toponimul Feyregház să se refere la Albești și nu la Viscri. Însă Karácsonyi János spune că: „I. (Nagy) Ákos 1297-ben kapta Fehéregyházát és Hént (a mai Békés-Szentandrásról északra és délre), de Fehéregyházán még 1328 eltt tulajdott”³³. Traducerea ar fi: „Ákos I (cel Mare) a primit Fehéregyháza și Hén (aflate la nord și la sud de actualul Békés-Szentandras) în 1297, dar Fehéregyháza a fost vândut înainte de 1328”³⁴. Textul în sine arată că e vorba despre o Feyregház din Ungaria de azi și nu despre Albești sau Viscri din Transilvania. Și într-adevăr Feyregház, azi înglobat în orașul Békésszentandrás și Heen (toponim dispărut), se aflau lângă Criș, mai exact râul Criș, care se varsă în Tisa.

Tot în acest document în scrisoarea din 7 martie se spune că: „[...] in quibus terris tres ecclesiae, scilicet: in Heen in honorem Sancti Nicolai, et ecclesia beati Andree Apostoli, in medio ipsatum terrarum Heen et **Feyregház** vocatarum, et idem **Feyregház** consistunt [...]”, traducerea fiind „în care pământuri se află trei biserici, adică în Heen aceea în cinstea Sfântului Nicolae, apoi biserica Sfântului apostol Andrei la mijloc între pământurile numite Heen și **Feyregház**, și aceea <din> **Feyregház** [...]”³⁵. Biserica Sf. Andrei aflată între Hen și Feyregház este cea din localitatea de astăzi Békésszentandrás, din Ungaria, a cărui nume a derivat de la hramul acestei biserici.

Astfel în aceste scrisori este vorba de Feyregház din Ungaria și nu de Viscri sau de Albești din Transilvania.

VI. Concluzii

Pentru secolul al XIII-lea două documente amintesc direct de Albești: la 1231 și la 1299. Un al treilea, cel din 1257, se referă indirect la Albești în el fiind reconfirmate posesiunile familiei lui Johannes Latinus după actul din 1231.

În 1231 Albeștiul era o posesiune/moșie/domeniu a fraților Corradus și Daniel. În document se arată că întreg satul (*villa*) a fost dat celor doi fii ai lui Johannes Latinus. Satul a fost donat acestora încă dinainte de acest an, deoarece documentul anulează anumite taxe datorate de aceștia regelui Andrei al II-lea asupra unor posesiuni pe care deja le aveau. Corradus și Daniel erau dintr-o familie de *milites*, adică de cavaleri cu obligații militare. Nu se știe ce s-a întâmplat cu familia lui Johannes Latinus după 1257 fiindcă nu mai apar menționați în documente.

³³ Karácsonyi János, *op. cit.*, p. 117.

³⁴ Traducere proprie neavizată și doar pentru elucidarea contextului.

³⁵ Traducere proprie neavizată și doar pentru elucidarea contextului.

În 1257 Ștefan, ducele Transilvaniei, fiul regelui Bela al IV-lea, reconfirmă actul de la 1231, ceea ce îi aduce pe Corradus și Daniel sub autoritatea lui Ștefan. Nu știm de partea cui au luptat Corradus și Daniel în războaiele civile (1262 și 1264-1266) dintre ducele Ștefan și regele Bela al IV-lea sau dacă au mai fost în viață la aceste evenimente ținând cont că în 1260 a avut loc o nouă invazie mongolă, soldată cu un eșec al mongolilor, iar apărarea a revenit în totalitate forțelor transilvane conduse de banul Akós/Akus.

Din 1257 până la următoare menționare din 1299 avem un gol de informații cu privire la Albești. În general în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, valea Târnavei Mari era compusă din sate secuiești și din posesiuni sau domenii ale nobilimii. În același timp are loc o colonizare cu sași. Aceștia din urmă se așază în sate părăsite de secui, care sunt așezați de rege în sud-estul Transilvaniei în scaunul Kiezd și în vestul Transilvaniei pe valea Arieșului în scaunul omonim, Arieș.

Evenimentele din a doua jumătate a secolului al XIII-lea arată o stare de tensiune și conflict în Transilvania între diferite tabere și categorii sociale. Transilvănenii trec prin două războaie civile (1262, 1264-1266) între tabăra regelui Bela al IV-lea și tabăra ducelui Ștefan (viitorul rege Ștefan al V-lea), o mare revoltă a sașilor (1277) stinsă în anul următor de forțele familiei Aba, o nouă invazie mongolă (1285), revolta nobilimii maghiare din Ungaria împotriva regelui Ladislau al IV-lea (1288-1289).

În acest context se ridică o nouă clasă politică în Transilvania din rândul micilor familii nobiliare maghiare sau a celor privilegiate (secui și sași). Este cazul și pe Târnavă Mare unde la 1299 este amintit comitele Petru de Albești, asasinat într-un conflict cu Simon ban și cu Ioan fiul acestuia și alți nobili. Simon ban și Ioan sunt obligați să plătească despăgubiri. E posibil ca acest comite Petru să fie stăpânul Albeștiului în această perioadă, fiind pus pe picior de egalitate cu Nicolae de Apold și cu Simon ban. Ioan, fiul lui Simon ban, este amintit ca nobil în document, iar în urma judecății acesta este obligat de asemenea să plătească despăgubiri către Nicolae de Apold. Însă de ce aceste despăgubiri trebuie plătite către Nicolae de Apold nu se arată în documente, dar probabil Petru și Nicolae erau frați sau tată-fiu sau cel puțin înrudiți, iar posesiunea Albești trece la Nicolae, care a cerut judecarea crimei. Nu știm dacă Petru a avut familie, dar dreptul de proprietate asupra Albeștiului va fi în secolul al XIV-lea disputat, deoarece are loc un proces între urmașii lui Nicolae de Apold și urmașii lui Helwych de Sighișoara. La 1315 este pomenit Mihail, fiul lui Helwych ca și comite de Albești, sași din Sighișoara.

Un document emis la 1297 conține trei scrisori în care se pomenește toponimul Feyregház. În DIR acest toponim este localizat în Transilvania ca

fiind Viscri. În lucrarea sa monografică despre Albești, Máthé Attila consideră că nu este vorba despre Viscri, ci despre Albești. Însă istoriografia maghiară, care s-a ocupat de acest text, arată că nu este vorba de nici una dintre localitățile din Transilvania, ci de o posesiune azi înglobată în Békésszentandrás din Ungaria.

ALBEȘTI (MUREȘ COUNTY) IN MEDIEVAL DOCUMENTS. 1 THE 13TH CENTURY (Summary)

For the 13th century, two documents directly mention Albești: in 1231 and in 1299. A third one, from 1257, refers indirectly to Albești as the possessions of Johannes Latinus' family being reconfirmed after the act of 1231.

In 1231 Albești was a possession (estate) of Corrad and Daniel. The document states that the entire village (*villa*) was given to the two sons of Johannes Latinus. The village was given to them even before this year, because the document cancels certain taxes owed by them to King Andrew II on possessions they already had. Corrad and Daniel were from a family of *milites*, meaning knights with war duties. It is not known what happened to the family of Johannes Latinus after 1257 because they no longer appear in documents.

In 1257 Stephen, Duke of Transylvania, son of King Bela IV, reconfirmed the 1231 act, which brought Corrad and Daniel under Stephen's authority. We do not know on whose side Corrad and Daniel fought in the civil wars (1262 and 1264-1266) between Duke Stefan and King Bela IV or if they were still alive at those events, taking into account that in 1260 a new Mongol invasion took place, resulting in a failure of the Mongols, but the defense fell entirely to the Transylvanian forces led by the Akós/Akus ban (as ban of Transylvania).

From 1257 until the next mention in 1299 we have a gap of information regarding Albești. In general, in the second half of the 13th century, the Târnava Mare valley was composed of Szekler villages and noble estates. At the same time there is colonization with Saxons. The Saxons settled in villages abandoned by the Szeklers, moved by the king in the southeast of Transylvania, in the seat of Kiezd, and in the west of Transylvania on the valley of Arieș in the seat with the same name, Arieș.

In 1299 comes Petru de Albești was assassinated in a conflict with Simon ban and his son Ioan. The conflict was judged and Simon ban is obliged to pay compensation. It is possible that this comes Petru was the master of Albești in this period, being put on an equal footing with Nicolae de Apold and Simon ban. Ioan, the son of Simon ban, is mentioned as a nobleman in the document, and following the trial he had to pay compensation to Nicolae de Apold. But why should these compensations be paid to Nicolae de Apold? It is not specified in the texts, but probably Petru and Nicolae were brothers or relatives, and the possession of Albești passes to Nicolae, who demanded the trial of the crime. But we know nothing about Petru de Albești's family.

A document issued in 1297 contains three letters mentioning the toponym Feyregház. In DIR this toponym is located in Transylvania as Viscri. In his monographic work on Albești, Máthé Attila believes that it is not about Viscri, but about Albești. But the Hungarian historiography, which dealt with this text, shows that it is not about any of the localities in Transylvania, but about a possession today included in Békésszentandrás in Hungary.

Cuvinte cheie: Albești, Alba ecclesia, Feyregház, Johannes Latinus, villa, comite, secolul al XIII-lea, râul Târnava Mare.

Keywords: Albești, Alba ecclesia, Feyregház, Johannes Latinus, villa, comes, 13th century, Târnava Mare river.

Anexe

1. Albești în documente medievale din secolul al XIII-lea

Nr. crt.	Anul	Denumirea în document	Forma sub care apare în text	Comiți/stăpâni	Observații
1.	1231	Alba ecclesia	villa(m) –sat(ul)	Corrardus și Daniel	anulare de taxe pentru posesiuni
2.	1257	-	-	Corrardus și Daniel	reconfirmare privilegii 1231
3.	1299	Alba ecclesia	comitis Petri de Alba ecclesia	Petru	asasinat comitele Petru de Albești

Albești în documente medievale din secolul al XIII-lea

2. Războaie civile, invazii și rebeliuni în Transilvania în secolul al XIII-lea

Nr. crt.	Anul	Tipul conflictului	Observații
1.	1241	Invazie mongolă	armatele mongole înfrâng rezistența transilvană
2.	1242	Invazie mongolă	retragerea armatei mongole a produs pagube imense în Transilvaniei
3.	1260	Invazie mongolă	armatele mongole respinse de Ákos/Akus, ban al Transilvaniei
4.	1262	Război civil	primul război civil dintre ducele Ștefan și regele Bela al IV-lea
5.	1264-1266	Război civil	al doilea război civil dintre ducele Ștefan și regele Bela al IV-lea
6.	1272-1274	Război civil	între partida condusă de Kőszegi și Gutkeled și partida condusă de Csák
7.	1277-1278	Revoltă și război civil	revolta sașilor din 1277 condusă de Gaan de Ocna Sibiului și război civil între partida Kőszegi și partida Csák-Gutkeled-Aba
8.	1282	Revoltă	cumanii așezați în Ungariei sunt alungați
9.	1285	Invazie mongolă	tătarii, alături de cumani, devastează Transilvania și Ungaria; înfrânți categoric
10.	1288-1289	Revoltă	nobilimea din Ungaria se ridică împotriva regelui Ladislau al IV-lea care se regroupează în Transilvania; regele asasinat în 1290

Războaie civile, invazii și rebeliuni în Transilvania în secolul al XIII-lea

3. *Demnități și organizarea politică a Transilvaniei în secolul al XIII-lea*

Demnități și organizarea politică a Transilvaniei în secolul al XIII-lea				
Nr. crt.	Organizare politică	Perioada de existență	Demnități politice existente concomitent	Obs. privind demnitățile din Transilvania
1.	Voievodat	ante și post secolul al XIII-lea	voievod	-
2.			vicevoievod	începând cu 1265
3.	Ducat	1225-1235; 1257-1258; 1261-1270	duce	primul născut al regelui
4.			voievod	-
5.	Ban(at)	1258-1260	ban	demnitate provizorie
6.			voievod	-
7.	Regnum Transilvanum	1266-1291	voievod	prima și respectiv ultima menționare a „Regnum Transilvanum”
8.			vicevoievod	
Demnități și organizarea politică a Transilvaniei în secolul al XIII-lea.				

4. *Românii în documentele medievale din sec. al XIII-lea*

Nr. crt.	Anul	Conținut	Sursa
1.	1204	Papa Inocențiu al III-lea îi scrie episcopului de Oradea să viziteze mănăstirile ortodoxe decăzute.	DIR C (1075-1250), p. 28 (doc. 45) ³⁶ .
2.	1205	În țara fiilor cneazului Bela/Bălea se află un episcopat.	DIR C (1075-1250), p. 29 (doc. 47) ³⁷ .
3.	1210	La 1250 pomenite evenimente petrecute la 1210 când oastea comitelui Ioachim de Sibiu era formată din români, sași, secu și pecenegi.	DIR C (1075-1250), p. 338-341 (doc. 292).
4.	1215	Înainte de 1215 rege Ungariei cucerește de la români Medieșul Aurit.	Pop 2011, p. 82-83 ³⁸ .
5.	1223	Mănăstirea Cârța primește pământ luat de la români.	DIR C (1075-1250), p. 199-200 (doc. 145).
6.	1222	Cavalerii teutoni primesc o scutire de vamă prin ținuturile secuilor și românilor.	DIR C (1075-1250), p. 182-184 (doc. 130).
7.	1224	Coloniștii germani primesc dreptul de a folosi pădurea românilor și pecenegilor.	DIR C (1075-1250), p. 208-210 (doc. 157).
8.	1234	În Cumania trăiau români ortodocși – românii	DIR C (1075-1250), p.

³⁶ Vezi și Ioan-Aurel Pop, *Din mâinile valahilor schismatici. Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, 2011, p. 83.

³⁷ Vezi și Ioan-Aurel Pop, *op. cit.*, p. 83.

³⁸ Vezi și Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 72-74.

Nr. crt.	Anul	Conținut	Sursa
		extra-carpatici.	275 (doc. 230).
9.	1247	În diploma cavalerilor ioaniți sunt amintite voievodate și cnezate românești – românii extra-carpatici.	DIR C (1075-1250), p. 329-333 (doc. 285).
10.	1252	Pomeniții românii din Cârța românească.	DIR C (1251-1300), p. 5-6 (doc. 5).
11.	1256	Regele Bela al IV-lea confirmă vechi libertăți ale arhiepiscopiei de Strigoniu între care și cel de a lua a zecea parte din veniturile ce le iau regii Ungariei pe vitele românilor și secuilor.	DIR C (1251-1300), p. 18-20. Hurmuzaki, I, p. 287, doc. 276-277.
12.	1260	Otokar, regele Boemiei, amintește că regele Bela al IV-lea a venit asupra sa cu o oaste formată din cumani, români, slavi și secui.	Hurmuzaki, I, p. 287, doc. 211.
13.	1262	Regele Bela al IV-lea reconfirmă drepturi și libertăți ale arhiepiscopiei de Strigoniu printre care și dreptul de a lua a zecea parte din veniturile ce le primește regele Ungariei din turmele românilor și secuilor.	DIR C (1251-1300), p. 41-43. Hurmuzaki, I, p. 287, doc. 307-309.
14.	1263	În localitățile Feneș, Măceu și Görbő de lângă Hațeg aveau pământ cnezii Dragun și Kodoch.	E. pag. 207, doc. 242. ³⁹
15.	1263	Ioan, voievodul Beiușului, s-a împăcat cu Nicolae Căndea și frații săi din Zlatna.	Hurmuzaki, I, p. 304, doc. 219.
16.	1272	Conflictul dintre voievodul Litovoi și regele Ladislau al IV-lea pe fondul revoltelor din Transilvania și din regat – românii extra-carpatici.	
17.	1276	Ladislau al IV-lea permite consiliului de canonici din Alba Iulia să colonizeze satele Fylesd și Enyed (Aiud) cu 60 de gospodării de români.	E. pag. 238, doc. 342. ⁴⁰
18.	1288	Satul Tohan din Țara Bârsei este dăruit comitelui de Brașov de la români.	
19.	1288	Lodomer, arhiepiscop de Strigoniu se adresează nobililor unguri, sașilor, secuilor și românilor din comitatele Sibiu și Bârsa din Transilvania.	DIR C (1251-1300), p. 296-299.
20.	1290	În cronică de la Ipatiev se spune că Ladislau al IV-lea a fost asasinat de cumani și de români.	Sălăgean 2003, p. 224.
21.	1291	Românii sunt convocați de regele Andrei al III-lea alături de nobili, sași și secui la Adunarea de la Alba Iulia. Aici s-a stabilit ca Ugrinus să primească Făgărașul și Sâmbăta. Descălecatul lui Negru-vodă la sud de Carpați!?	DIR C (1251-1300), p. 369.
22.	1291	Românii participă în oastea regelui Andrei al III-lea alături de nobili, secui și sași împotriva Austriei.	Sălăgean 2003, p. 232.

³⁹ Jakó Zsigmond, *op. cit.*

⁴⁰ *Ibidem.*

Nr. crt.	Anul	Conținut	Sursa
23.	1292	Regele Andrei al III-lea permite lui Alexandru, fiul lui Gurk, din neamul Ákos să poată coloniza cu români localitățile Ilia, Gurasada și Feneș din jud. Hunedoara, iar Alexandru poate păstra dările românilor.	DIR C (1251-1300), p. 389 (doc. 429).
24.	1293	Andrei al III-lea poruncește ca toți românii de pe moșiile nobililor și ale altora să fie rechemati, readuși și siliți chiar fără voie pe moșia regală de la Cunța (prediumul Cunța-Szekes). De asemenea confirmă donația lui Ladislau al IV-lea către capitlul bisericii din Alba Transilvană ca pe moșiile Fylesd și Aiud să fie instalate 60 de gospodării de români veniți de pe alte moșii și să fie scutiți de orice taxă ⁴¹ .	DIR C (1251-1300), p. 400-401 (doc. 406). Hurmuzaki, I, p. 287, doc. 522-523 (doc. 423).
25.	1293	Andrei al III-lea permite capitlului bisericii din Transilvania să așeze români pe moșiile Daia, Ampoița și Fylesd.	DIR C (1251-1300), p. 396.
26.	1294	Roland, voievodul Transilvaniei, pomeneste de români într-un context.	Kristó 2004, p. 234 ⁴² .
Românii în documentele medievale din sec. al XIII-lea.			

⁴¹ Donația regelui Ladislau al IV-lea e în 1276.

⁴² Gyula Kristó, *op. cit.*